

A SZLOVÁK NYELVOKTATÁS IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Írta: DRAHOS ÁGOSTON

Az elmúlt rendszer a nemzetiségi tömegek részére még azokat az alapvető jogokat sem biztosította, amelyeket a magyar anyanyelvű tömegek legalább részben élvezhettek. Az itt élő nemzetiségi lakosságnak nem voltak közoktatásügyi intézményei, nem voltak elemi és középiskolái, sem felsőoktatási intézményei. A szlovák, román és délszláv (szerb-horvát) anyanyelvű gyermekeket szüleik csak magyar iskolákba íráthatták. A magyarul folyó iskolázás azután azt eredményezte, hogy a szlovák szülők gyermekéből magyar értelmiségi vált; ha pedig nem tanulhatott tovább — mint ez az esetek legnagyobb részében történt — mivel az alapismereteket számára idegen nyelven kapta, még a magyar tömegeknél is elmaradottabb nemzetiségi dolgozók tömegét gyarapította. Az elmúlt rendszer nem is törekedett a nemzetiségi iskolázás kérdésének a megoldására.

Nyilvánvaló a fentiekből, hogy a nemzetiségi iskolázásnak Magyarországon nem voltak hagyományai s ezért mindent, ami a nemzetiségi pedagógusképzéssel összefügg, előről kellett kezdeni, minden tekintetben úttörő munkát kellett végezni.

Közvetlenül a felszabadulás után 1945-ben kormányrendelet intézkedett nemzetiségi — köztük szlovák — tanítási nyelvű általános és középiskolák felállításáról. Ahol a szülők gyermekeiknek anyanyelven: szlovák, román, szerb-horvát nyelven való tanítását kérték, ott haladéktalanul intézkedés történt, hogy ezeket az iskolákat megszervezzék. Így létesültek hazánkban 1945-ben az első szlovák tanítási nyelvű általános és középiskolák (Békéscsabán és Tótkomlóson).

A fordulat éve a nemzetiségi oktatás területén is változást jelentett.

A következő években még további szlovák tanítási nyelvű iskolákat szerveztek, vagy a nemzetiségi vidékeken meglévő magyar iskolákban bevezették a szlovák nyelvnek tantárgyként való tanítását. A szlovák tanítási nyelvű iskolákban való eredményes oktatáshoz jól képzett, a nyelvet jól beszélő, sőt szlovák nyelvre és irodalomra képesített nevelőkre volt szükség. Ilyen pedagógusokat — mint már említettük — addig nem képeztek, vagy ha igen, akkor csak nagyon korlátozott számban. Hogyan volt lehetséges mégis, hogy a szlovák tanítási nyelvű iskolák és a szlovák nyelvet tanító iskolák tanító- és tanárszükségletét sikerült már a munka kezdetén biztosítani? A szükséges nevelők egy részét az ország különböző vidékein működő, a szlovák nyelvet jól beszélő, tanári vagy tanítói képesítésüket többnyire Csehszlovákiában szerzett pedagógusokból, másik részét a szlo-

váklakta községekben tanító s az ottani lakosság nyelvjárását beszélő (az irodalmi nyelvet csak gyengén vagy egyáltalán nem tudó) nevelőkből toborozták. Első lépésnek, átmeneti állapotnak ezek az intézkedések helyeseknek bizonyultak s kellő alapot nyújtottak a nemzetiségi iskolák további fejlődéséhez.

A következőkben rövid áttekintést nyújtunk a nemzetiségi pedagógusképzés kialakulásáról. Igaz, hogy egy ilyen rövid cikk keretében nem adhatunk mindenre kiterjedő teljes fejlődési áttekintést, így pl. tantervi és tankönyvkérdésekkel sem foglalkozhatunk, mégis szeretnők megvilágítani azt a fejlődési folyamatot, mely a mostani nemzetiségi tanárképzésünk színvonalához vezetett s ennek ismeretében kifejtani tanszékünk problémáit a szlovák tanárképzés területén.

Nemzetiségi pedagógusképzésünk történetében fontos határkö az 1949—50-es esztendő. Ebben az évben történt először, hogy a nemzetiségi tanítási nyelvű iskolákban működő és a magyar iskolákban nemzetiségi nyelvet tanító nevelőket tömegesen tanfolyamra hívták be. 1949 nyarán két tanfolyam is működött: Békéscsabán a VKM nemzetiségi osztálya szervezett nemzetiségi nyelvi és irodalmi tanfolyamot főleg olyan pedagógusok számára, akik már akkor nemzetiségi iskoláknál működtek vagy a nemzetiségi nyelvet tantárgyként tanították. Ugyanakkor az országos szaktanítói képzés keretében szlovák-magyar szakcsoportosításban alapvizsgára előkészítő tanfolyam indult. Ez utóbbi tanfolyamot a szegedi Pedagógiai Főiskola mellett szervezték meg, mely azonban már a rákövetkező évben a Budapesten megszervezett nemzetiségi szaktanfolyam II. évfolyamába olvadt be.

1949 szeptemberében az akkor nemrég felállított budapesti Pedagógiai Főiskolán nemzetiségi — szlovák és román — tanszékeket is szerveztek. Ezzel a lépéssel intézményessé vált hazánkban a nemzetiségi tanárképzés. A délszláv tanszék Pécssett kezdte el működését, a következő (1950—51) tanévben helyezték át Budapestre. A működő tanítók továbbképzése a szaktanítói, majd a szaktanári tanfolyamokon tovább folytatódott. Mivel ezeken a tanfolyamokon az előadásokat és a vizsgákat a tanszék tanárai látták el, a képzés színvonala és eredményessége biztosítva volt. A tanfolyamok látogatói alap- és képesítővizsgát tettek; a marxizmus—leninizmus és a pedagógia tárgyain kívül vizsgát tettek szlovák irodalomból, nyelvtanból és a szlovák nyelv tanításának a módszertanából.

A budapesti Pedagógiai Főiskola szlovák (román és délszláv) tanszékén megkezdődött a mindennapos hallgatók rendszeres képzése. A tanszék hallgatói az első években kizárólag érettségivel nem rendelkező, a termelő munkából kiemelt parasztfiatalok voltak. (A szlovák tanítási nyelvű középiskolák: a budapesti szlovák tanítóképző és a békéscsabai szlovák gimnázium csak 1954-ben, ill. 1953-ban bocsátotta ki az első érettségizett szlovák ifjakat és leányokat.) Így a tanszékre felvett hallgatók az első évben ún. előkészítő tanfolyamot végeztek, mely szakérettségivel zárult. (Később a szakérettségis képzés különvált a főiskolától.) A hallgatók csak a szakérettségi sikeres letétele után folytathatták kétéves főiskolai tanulmányaikat.

A főiskola tanszéke az oktató-nevelő munkát a legnagyobb körültekintéssel és alapossággal szervezte meg. Egész tevékenységét az adott körül-

mények, a hallgatók színvonalbeli képességei s a szükségparancsolta helyzet határozták meg. A hallgatók szakok szerinti elosztása is a szükséglet szerint történt. A következő szaktárgyakat választották: szlovák—magyar, szlovák—történelem, szlovák—földrajz, szlovák—ének és szlovák—testnevelés.

Mivel szlovák—matematika, szlovák—fizika, szlovák—kémia szakcsoportosítás nem volt lehetséges, a szlovák tanítási nyelvű iskolák ilyen szakos tanári igényeit úgy elégítettük ki, hogy a nemzetiségi hallgatók a matematika—fizika és a matematika—kémia szaktárgyakat magyar nyelven hallgatták és az illető tárgyakból a tanszéken ún. szaknyelvi oktatást nyertek, ami az említett szaktárgyak szlovák terminológiájának az átadását jelentette.

Ha most már a tanszék feladatait csak a szlovák nyelvi képzés szempontjából vizsgáljuk, a következő főfeladatok adódnak:

a) olyan általános iskolai tanárokat kell képeznünk, akik a szlovák tanítási nyelvű iskolákban el tudják látni a szlovák nyelv és irodalom tanítását.

b) és ugyanakkor képesek arra is, hogy magyar tanítási nyelvű iskolákban a szlovák nyelvet tantárgyként oktassák.

Ez a két feladat meghatározza a hallgatók didaktikai-módszertani oktatását és gyakorlati képzését is.

Könnyen belátható, hogy egészen más módszertani eljárásokat követel egy nyelvnek tantárgyként való tanítása, mint az oktatás nyelvének és irodalmának a tanítása. A következőkben e két kérdést részletesebben vizsgáljuk különös tekintettel a gyakorlati képzésre.

a) A szlovák nyelv és irodalom oktatásának módszertani és gyakorlati problémái

A szlovák tanítási nyelvű iskolákban a szlovák nyelv és irodalom központi jelentőségű tantárgy, mivel az egész oktatás és képzés nyelve és minden más tantárgyat ezen a nyelven sajátítanak el. Mégsem lehet teljesen azonosnak tekinteni a mi feladatunkat a magyar tanszékek magyar-szakos hallgatóinak képzése terén adódó feladataival. A különbség az, hogy míg a magyar hallgatók saját anyanyelvüket (a tanulók is, akiket később oktatni fognak) tökéletesen tudják, addig a szlovák tanszék hallgatói (és azok a tanulók is, akiket majd tanítani fognak) kétnyelvűek. Hol a magyar, hol a szlovák nyelvet beszélik jobban, de egyiket sem tudják tökéletesen. Ezenkívül a szlovák nyelvet kizárólag elmaradt nyelvjárási formájában ismerik. Kétségtelen, hogy ezek a sajátságos vonások mind a szaktárgy elsajátításában, mind pedig tanításának metodikájában komolyan jönnek számításba.

Mindenekelőtt a szlovák nyelv- és irodalom tanításának módszertanával kell megismerkedniük a hallgatóknak. Ebből elméleti előadásokat hallgatnak. E módszertanok természetesen még korántsem kidolgozottak és megalapozottak, a szlovák iskolák pedagóguskollektívájának tapasztalataira támaszkodnak és felhasználják a magyar módszertani irodalom eredményeinek egy részét. Hosszabb idő és szélesebb tapasztalat szükséges

ahhoz, hogy a szlovák nyelvtan és irodalom tanításának a módszertanát a fentemlített sajátságos vonásoknak megfelelően kidolgozzuk.

A képzés gyakorlati része az 1954—55-ös tanév végéig a lehető legjobb módon oldódott meg. Hallgatóink a III. félévben heti 2 órában hospitáltak a budapesti szlovák tanítási nyelvű általános iskolában. A IV. félévben ugyanott gyakorlati tanításokat végeztek, amikor felhasználták a módszertan elméleti előadásain és a hospitálásokon szerzett tapasztalatokat. Az említett iskola tehát voltaképpen a szlovák tanszék gyakorlóiskolájának szerepét töltötte be.

Hallgatóink a gyakorlati tanítások során — kevés kivételtől eltekintve — igazolták, hogy mind szaktárgyukat, mind a didaktikai-módszertani ismereteket és készségeket elsajátították s ez biztosíték volt arra, hogy jövőendő állomáshelyükön is sikerrel oldják meg feladataikat.

A tanszéknek Szegedre való áthelyezésével a gyakorlati képzés tekintetében bizonyos nehézségekkel állunk szemben. Bár e nehézségeket az 1955—56-os tanévben még nem érezzük, mivel a gyakorlati képzés a tanulmányi idő 3 évre való felemelése következtében most szünetel, kétségtelen, hogy az erre az iskolatípusra való előkészítő munkánk egy ideig érezni fogja a budapesti gyakorlóiskola hiányát. Tanszékünk azonban a valóságos helyzetet mérlegelve keresi a minél jobb megoldást. Legjobb megoldásként kínálkozik a gyakorlati képzésnek vidéki (békéscsabai vagy tótkomlói) szlovák tanítási nyelvű általános iskolánál való lebonyolítása. Tanszékünk kidolgozta ennek megfelelően a konkrét tervet is. Eszerint a tanszék hallgatói tanáraik vezetésével kéthetes tanulmányi kirándulásra mennek az illető iskolába. A két hét első napjaiban hospitálnak, megismerkednek az egyes osztályok tanulóival, majd elvégzik az előírt számú gyakorlati tanításukat.

Elismerjük, hogy ez nem fogja tudni ugyanazt nyújtani, amit a budapesti szlovák iskolában való heti 2 órás rendszeres hospitálás nyújtott; az adott körülmények között azonban ennél jobb megoldás nem található.

b) A szlovák nyelv tantárgyként való oktatásának problémái

Hazánkban számos olyan iskola van, ahol a nemzetiségek nyelvét — így a szlovák nyelvet is — tantárgyként tanítják. Ezek az iskolák olyan nemzetiségi vidékeken működnek, ahol a lakosság egy része elmagyarosodott vagy pedig jelentős számú magyar lakosság települt a községbe. Az ilyen helységeken a szlovák tanítási nyelvű iskola nem tudna eredményesen működni, azért itt inkább célravezető a szlovákajkú tanulók részére a szlovák nyelvnek tantárgyként való oktatása.

Az ilyen típusú iskolákban tehát a szlovák nyelv már nem központi jelentőségű tantárgy, már nem az egész oktatás és képzés nyelve, csupán egy a többi tantárgy közül. Ehhez hasonló volt az elmúlt rendszerben a német nyelv tanítása a polgári iskolákban s hasonló probléma a mi általános- és középiskoláinkban az orosz nyelvi oktatás vagy a francia és latin nyelv tanítása a gimnáziumokban. Másrészt lényegesen különbözik is a szlovák nyelvoktatás a német, francia és az orosz nyelvtanítástól. Miben áll ez a különbség?

Mindenekelőtt abban, hogy az a nyelv, amelyet ezeknek az iskoláknak a tanulói tantárgyként tanulnak, az ő tulajdonképpeni anyanyelvük. A mi esetünkben a szlovák nyelv tehát ezeknek a tanulóknak nem idegen nyelv. A tanulók a szlovák nyelvet — bár kizárólag nyelvjárásos alakjában — kiskoruktól fogva beszélik a családban s a tanító vagy tanár beszédét többé-kevésbé megértik. Ezek a tanulók tulajdonképpen saját anyanyelvüket tanulják élő nyelvként. A főiskolai képzés számára ebből fontos elv következik.

A szlovák nyelvnek élő nyelvként, tantárgyként való oktatása az anyanyelvi oktatástól lényegesen eltérő módszertani alapvetést követel. A hallgatóknak el kell sajátítaniuk az élő idegen nyelvek tanítási módszereit. E nyelvtanítási módszerek a nyelvvoktatás során alakultak ki. Az ún. indirekt vagy közvetett (fordító) módszert, melyet főleg a latin nyelv tanításában alkalmaztak, felváltotta a direkt (közvetlen) módszer. E két módszer hibáit kiküszöbölve a modern nyelvtanítás megalkotta az ún. kombinált nyelvvoktatási módszert, mely mindkét módszer előnyeit felhasználja. Ez a módszer az élőbeszédből való kiindulást, a nyelv sokoldalú gyakorlását szervesen összeköti a nyelv szabályainak a megismertetésével.

A metódikai elmélet előadásai után az 1954—55. tanévig minden évben a másodéves hallgatókkal 10 napos tanulmányutat szerveztünk Békéscsábára és környékére, ahol a szlovák nyelvet tantárgyként tanító iskolákban előbb hospitáltak, majd gyakorlati tanítást végeztek. Az első napokban nehezen szokták meg az anyanyelvi oktatástól elütő módszereket, gyakran abba a hibába estek, hogy nem vették figyelembe e tanulók szűkebb nyelvtudását. Előfordult azonban a másik véglet is: túl sokat beszéltek az órán magyarul s így nem fejlesztették kellő mértékben a tanulók nyelvtudását. A legsúlyosabb hiba az volt, hogy túlzott mértékben alkalmazták az olvasmányok mechanikus, mondatról-mondatra való fordítgatását. Persze, ezt az eljárást a látogatás során alakították ki magukban, mivel a bemutatást végző tanárok maguk is, nyilván a latin és német nyelv tanításának hatására, gyakran használták ezt a módszert. Csak igen sok gyakorlati tanács és elméleti megalapozás után sikerült elérnünk mind a bemutatást végző tanároknál, mind a hallgatóknál, hogy meneküljenek a mechanikus fordítástól s ezt csak nélkülözhetetlen esetekben mint kiegészítő módszert használják. Végül elértük, hogy a fordítás nem volt domináló s nem fordítottak rá egész órákat.

A tanszéknek Szegedre való helyezése után ezt a kérdést is meg kellett vizsgálni. A tanszék érdekes elgondolásra jutott. Hogy az V. félévtől kezdődő heti 2 órás hospitálásokat eredményesen kihasználhassuk, javaslatot tett a főiskola igazgatójának, hogy a főiskola gyakorló iskolájában fakultatív tantárgyként vezessék be a szlovák nyelv tanítását. Ezt a valóban gyakorlati jellegű és nagy hiányt pótló javaslatot mind a főiskola, mind a gyakorlóiskola vezetője örömmel fogadta. S hogy a jövő tanévben az V. osztályos tanulók már bizonyos szókinccsel rendelkezzenek, ezért már a folyó tanév második felétől tanulják a szlovák nyelvet a IV. osztály jelentkezett tanulói.

Miután eddig csak néhány órát tartottak, eredményekről még nem számolhatunk be, annyi azonban bizonyos, hogy a tanulók nagy kedvvel és szorgalommal tanulják a számukra valóban idegen nyelvet s az is két-

ségtelen, hogy majd a hospitálások során hallgatóinknak be fogjuk tudni mutatni a nyelvoktatás legalapvetőbb módszereit. Azzal viszont számolnunk kell — s erre hallgatóink figyelmét nyomatékosan fel kell hívunk —, hogy ez a gyakorlóiskolai nyelvoktatás nem fogja a reális helyzetet tükrözni, azokat a tipikus körülményeket, melyek nyelvoktató iskoláinknál megvannak. Az alapvető módszeres eljárások megismertetése mellett természetesen arra is gondolunk, hogy az utolsó félévben hallgatóinkkal nyelvoktató iskolákat is meglátogatnánk, ahol tapasztalataikat kiegészíthetnék. Mindezek az — új helyzetnek megfelelő — intézkedések, elgondolások — reméljük — sikerrel fognak járni.

Meg kell még említenünk azt is, hogy hallgatóink mint végzett nyelvtanárok gyakran kapnak olyan beosztást, hogy az általános iskola alsó tagozatában is kell tanítaniuk a szlovák nyelvet. Ez olyan feladat elé állította őket, amelynek elvégzésére nem kaptak rendszeres ismereteket. Az életnek ezeket a szükségleteit is figyelembe véve hallgatóinkat a jövőben az alsótagozatos nyelvoktatás kérdéseivel is meg fogjuk ismertetni, mégpedig nemcsak elméleti előadás keretében, hanem hospitálás és gyakorlati tanítás formájában is.

Hasonlóképpen fontos kérdés még az összevont osztályokban való nyelvoktatás problémája is. Hallgatóink ugyanis főleg részben osztott iskolákhoz kerülnek, ahol egyszerre több osztállyal kell foglalkozniuk. A Mjelnikov kidolgozta szovjet tanítási módszerrel már az elmúlt években is megismertettük hallgatóinkat s a gyakorlati tanítások idején gondoltunk ilyen iskolákban való gyakorlásra is. Evégből évente a gyakorlati tanítások idején meglátogattuk a Békéscsaba mellett lévő Mezőmegyer összevont rendszerű (tanyai) általános iskoláját, ahol hallgatóink a Mjelnikov-módszer szerint tanítottak is.

Az elmondottakból következik, hogy a szlovák irodalom és nyelvészet oktatásának számos sajátos problémája mellett főleg a metodika oktatására és a gyakorlati képzésre vár sok komoly kérdés minél eredményesebb megoldása. Ebből a megfontolásból kiindulva e kérdéseknek a 3 éves képzés keretében nagyobb óraszámot és több figyelmet szentelünk.